

مطالعه جامعه‌شناختی ادراک از فساد اداری و عوامل اجتماعی مرتبط با آن در جوامع با فرهنگ خاص گرایی (مورد مطالعه شهر خرم‌آباد)

علیرضا کریمی^۱، صلاح‌الدین قادری^۲، الهام مرادی‌نژاد^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱/۱۲

چکیده

در مطالعات جامعه‌شناختی، پیامدهای مثبت و منفی فراوانی برای موضوع خاص گرایی در جامعه مطرح شده است، اما رسوخ خاص گرایی در نظام اداری تبدیل به طاعونی برای این نظام می‌شود. این موضوع، که در جوامع طایفه‌ای به خویشاوندگرایی نیز نامیده می‌شود، یکی از ابعاد فساد اداری است و سبب تسریع در رشد سایر ابعاد فساد اداری می‌شود. برداشت ذهنی شهروندان یا ادراک از میزان فساد اداری بیش از میزان عینی این نوع از فساد مهم است. بر همین اساس پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به دو سؤال است. وضعیت ادراک شهروندان شهر خرم‌آباد به مثابه یک جامعه خاص‌گرا از فساد اداری و ابعاد مختلف آن چگونه است؟ مهم‌ترین عوامل اجتماعی مرتبط با آن چیست؟ برای پاسخ به این دو سؤال اصلی و سؤالات فرعی مشتق از آن از رویکرد بی‌سازمانی اجتماعی با تأکید بر دیدگاه‌های نظری دورکیم، مرتون و پارسونز استفاده شده است. روش پژوهش پیمایش با تکنیک پرسش‌نامه و جمعیت نمونه ۴۰۰ نفر می‌باشد که با نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که بیش از نیمی از پاسخگویان معتقدند که میزان فساد اداری در شهر خرم‌آباد در سطح بالایی قرار دارد و ادراک حدود نیمی دیگر نیز در سطح متوسط می‌باشد. براساس یافته‌ها خویشاوندگرایی و سوءاستفاده از موقعیت اداری مهم‌ترین عوامل مرتبط با فساد هستند. میزان پایداری دینی کارکنان ادارات، سرمایه اجتماعی آنها، نظارت اداری و شفافیت و پاسخگویی با ادراک شهروندان از فساد اداری رابطه معناداری دارند. دو متغیر نظارت اداری و سرمایه اجتماعی کارکنان بیش از سایر متغیرها واریانس ادراک از فساد اداری را تبیین می‌کنند. گسترش ادراک شهروندان شهر خرم‌آباد از فساد اداری، احتمال ارتکاب به این عمل را در صورت فراهم شدن موقعیت برای شهروندان افزایش می‌دهد. چنین وضعیتی نمی‌تواند دورنمای مناسبی از کارایی اداری را فراهم آورد.

واژگان کلیدی: ادراک از فساد اداری، شهر خرم‌آباد، سرمایه اجتماعی، نظارت اداری، خاص گرایی

۱. استادیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه خوارزمی، نویسنده مسئول؛ پست الکترونیکی: alireza.karimi@khu.ac.ir

۲. استادیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه خوارزمی

۳. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه خوارزمی

مقدمه و بیان مسئله

فساد اداری پدیده‌ای جهانی است که از دیرباز با پیدایش شکل‌های اولیه حکومت وجود داشته و در زمان معاصر نیز در تمام کشورهای دنیا کم‌وبیش وجود دارد (بلاک‌برن و پوچیو^۱، ۲۰۱۰: ۱۳۲۸). این پدیده هر روز با ابعاد گسترده‌تری عملکرد دولت‌ها را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد و آنها را متقاعد می‌سازد که برای تحدید دامنه نفوذ فساد اداری چاره‌ای اساسی بیاندیشند. پیامدهای زیان‌بار فساد و تضاد آن با منافع عمومی از جمله اتلاف منابع، کاهش رشد اقتصادی کشورها و کاهش اثربخشی باعث توجه روزافزون به اهمیت پدیده فساد در جوامع مختلف شده است (نجف‌پور و آرای، ۱۳۹۰: ۱۰۴). کشورهای اروپایی مدت‌ها فساد را طاعونی می‌دانستند که صرفاً گریبان‌گیر کشورهای توسعه‌نیافته است، ولی امروزه در حال درک خطر گسترده فساد و نیاز فوری به کنترل رویه‌های فاسد در نظام اقتصادی، سیاسی و اداری خود هستند (آلبرشت، ۱۳۸۸: ۱۷۰). ایران نیز مانند سایر کشورها با مسئله فساد روبه‌رو بوده و فساد در آن ریشه تاریخی دارد. شدت و حدت فساد در جامعه ایران به حدی است که می‌تواند یک بیماری مزمن در نظام سیاسی ایران مطرح شود (ابراهیم آبادی، ۱۹۹۲: ۱۳۸۳).

فساد اداری مانند هر واقعیت اجتماعی دارای دو بُعد عینی و ذهنی است. بُعد عینی مربوط به رویدادهای واقعی و مادی است و بُعد ذهنی به چیزی گفته می‌شود که در قلمرو افکار، ارزش‌ها و نگرش‌ها رخ می‌دهد. درواقع بُعد ذهنی فساد اداری مربوط به ادراکی است که نسبت به فساد در جامعه وجود دارد؛ یعنی باورهایی که جامعه نسبت به وجود فساد و گستره آن دارد. درحالی‌که بُعد عینی در ارتباط با سنجش و ارزیابی فساد و تعیین شاخص‌هایی برای آن است (حقیقتیان و سیف‌زاده، ۱۳۹۴: ۵۴). اگرچه هر دو بُعد عینی و ذهنی در ارزیابی میزان فساد اداری اهمیت دارند، اما بُعد ذهنی این پدیده، یعنی ادراک شهروندان از میزان فساد اداری، نقش مهمی در نگرش آنها نسبت به عملکرد نهادهای اداری دارد. ممکن است به لحاظ آمار و ارقام منتشر شده، میزان شاخص‌های فساد اداری در جامعه پایین باشد، اما مردم به لحاظ ذهنی میزان فساد اداری جامعه را در سطح بالایی ارزیابی کنند. همین امر برنامه‌های توسعه را، که مبتنی بر مشارکت مردم است، مختل می‌نماید و اعتماد آنها نسبت به دستگاه‌های دولتی و غیردولتی کاهش می‌یابد. ازطرفی پیامدهای این وضعیت در جامعه باعث می‌شود قبح ارتکاب فساد کاهش یابد، فرهنگ کاروکسب روزی حلال تضعیف شود و انواع فسادهای دیگر مانند سرقت، کلاهبرداری و فعالیت‌های ضد اخلاقی افزایش یابد. میزان بالای ادراک فساد اداری می‌تواند فاجعه‌بار باشد و موجب ایجاد نگرش منفی و اعتراض‌آمیز در جامعه شود، ازطرفی، نظام‌ها را با فقدان مشروعیت و بی‌ثباتی روبرو کند.

گسترش فساد در جامعه به میزان زیادی به این موضوع نیز بستگی دارد که فرد احساس کند که چه تعداد دیگر افراد در یک جامعه فاسد هستند. اگر در یک جامعه فساد رفتاری مثبت تلقی شود، افراد تصمیم می‌گیرند که رفتارهای فاسدانه‌ای داشته باشند. در چنین وضعیتی فساد در تمام سطوح جامعه گسترش می‌یابد و مردم فساد را استاندارد رفتار می‌دانند؛ بنابراین، فساد به شکلی طبیعی در جامعه گسترش و به کلیشه‌های خاصی برای رفتار مردم تبدیل می‌شود (پوپووا و پودولیکینا^۱، ۲۰۱۴؛ ملگار، روسی و اسمیت^۲، ۲۰۰۸). اهمیت ادراک فساد در میان شهروندان و پیامدهای آن سبب شده که در سال‌های اخیر بارها از سوی مسئولین کشور این موضوع مطرح شود که ادراک فساد مهم‌تر از مقابله با فساد است، لذا بر اهمیت اخبار منتشر شده در زمینه فساد با هدف جلوگیری از تخریب اعتماد مردم در ارتباط با سلامت نظام و مسئولین جامعه تأکید شده است^۳.

استان لرستان، همانند سایر استان‌ها، از مسئله فساد اداری رنج می‌برد. مسئله فساد اداری در این استان به نسبت سایر استان‌ها زمانی بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد که به ویژگی‌های خاص این استان توجه شود. لرستان جامعه‌ای با پیشینه قوی نظام ایلی است که با وجود مواجهه صدساله با توسعه، هنوز پیوندهای طایفه‌ای، قبیله‌ای و خویشاوندی تا حدود زیادی بر آن غلبه دارد. وضعیت متغیرهای قوم‌مداری، احساس تعهد قومی، خاص‌گرایی و جمع‌گرایی در استان لرستان از میانگین کشوری بالاتر است (بهرامی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۴). در جوامعی با زمینه‌های فرهنگ خاص‌گرایی، مانند استان لرستان، معیارهای رابطه‌ای و انتسابی همچون خویشاوندسالاری، طایفه‌گرایی و عشیره محور در رفتارهای اجتماعی تعیین‌کننده‌اند. مرزبندی با ماهیت سنتی، که هنوز همان معیارهای طایفه‌ای و خاص‌گرایی را ملاک قرار می‌دهد، خود را در عرصه‌های مدرنی چون سطوح مدیریتی ادارات و نهادها بروز می‌دهد. فساد اداری و تمام آسیب‌های ناشی از آن در بسیاری موارد از این پدیده ریشه می‌گیرند. در استان لرستان، خویشاوندگرایی در تمام ادارات دولتی حاکم است به نحوی که از طریق اسم فامیل‌های موجود در ادارات می‌توان به میزان تسلط طایفه‌ها پی برد. شبکه مستحکم خویشاوندی با تمرکز خودی‌ها در یک مرکز قدرت نشان داده می‌شود. این خودی‌ها دارای هویت یکسانی می‌باشند که نمود عینی آنها اشتراک در نام فامیل است. در این فضاهای تمرکز قدرت، هویت‌ها بازتولید می‌شوند. از آنجاکه افراد در این شهرها، در روابط چهره به چهره‌ای از خویشاوندی سیر می‌کنند، نمی‌توانند خارج از این روابط، زندگی روزمره خود را تنظیم کنند. اهمیت

1. Popova & Podolyakina

2. Melgar & Rossi & Smith

۳. برای مثال می‌توان به سخنرانی دادستان تهران عباس جعفری دولت‌آبادی در نشست «بررسی الزامات مبارزه با فساد» در دانشگاه علوم قضایی اشاره کرد که به تاریخ ۲۸ آذرماه ۱۳۹۷ با کد خبری ۴۲۵۹۱۴ در سایت همشهری آنلاین منتشر شده است.

محوری خویشاوندی باعث می‌شود تا فرد کل روابط سیاسی و اجتماعی‌اش را تحت‌تأثیر قرار دهد. در فضای شهرهای دارای بسترهای عشیره‌ای، وقتی یکی از افراد طایفه به یک موقعیت اجتماعی دست پیدا می‌یابد، سعی می‌کند نقش‌ها و مشاغل را به اعضای تیره و طایفه خود واگذار کند. همین موضوع می‌تواند یکی از دلایل اصلی باشد که استان لرستان و شهر خرم‌آباد از نظر اقتصادی در بین استان‌های کشور، و در مجموع، در اقتصاد ملی از موقعیت ضعیفی برخوردار باشد. با وجود اهمیت مسئله ادراک فساد در استان لرستان، به معنای عام، و شهر خرم‌آباد، به معنای خاص، که مرکز نهادهای اداری استان می‌باشد، محدودیت پژوهش‌های علمی در ارتباط با فساد اداری و شاخص‌های مرتبط با آن وجود دارد. بر همین اساس، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به دو سؤال است. وضعیت ادراک شهروندان خرم‌آباد، به عنوان مرکز استان لرستان از فساد اداری و ابعاد مختلف آن چگونه است؟ مهم‌ترین عوامل اجتماعی مرتبط با نگرش شهروندان به فساد اداری چیست؟

پیشینه تجربی

پیشینه‌های پژوهش در زمینه فساد اداری را می‌توان در دو بخش پژوهش‌های داخلی و خارجی مورد مطالعه قرار داد که در ادامه به بررسی تعدادی از این پژوهش‌ها پرداخته می‌شود.

رفیع‌پور (۱۳۸۸) در کتاب *سرطان اجتماعی فساد*، به بررسی این مسئله پرداخت که آیا فساد در ایران وجود دارد و قبح آن چگونه است؟ برای پاسخ به این سؤالات، نگرش‌های مردم درباره رواج فساد در بخش دولتی، نمایندگان مجلس، پلیس، قوه قضاییه و بخش خصوصی را مورد ارزیابی قرار داد. نمونه آماری این پژوهش ۴۵۵ نفر از شهروندان و ۱۲۹ نفر در سازمان‌های دولتی شهر تهران، یعنی جمعاً ۵۸۴ نفر بود. نتایج این تحقیق نشان داد که سه چهارم پاسخگویان تصور می‌کنند فساد مالی در همه سطوح حاکمیت وجود دارد. ۴۸ درصد معتقدند یکی از علت‌هایی که مملکت پیشرفت نمی‌کند این است که مسئولین سوءاستفاده مالی می‌کنند.

حسن‌دوست فرخانی (۱۳۹۱) نگرش نسبت به فساد اداری و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن با تأکید بر سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان را بررسی کرده است. روش تحقیق از نوع پیمایش و تکنیک جمع‌آوری داده‌ها به طریق پرسش‌نامه است. نتایج نشان می‌دهد که متغیرهای عدم تناسب بین اهداف و وسایل، تعهد اجتماعی، سرمایه اجتماعی، تعلق اجتماعی، پابندی به ارزش‌های مذهبی بیشترین تأثیر را بر نگرش به فساد اداری دارد.

حقیقتیان و سیف‌زاده (۱۳۹۴) در پژوهشی، رابطه مشخصه‌های اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی را با ادراک از فساد با روش پیمایش در میان جوانان شهر تهران بررسی کرده‌اند. یافته‌های تحقیق نشان می‌-

دهد که ادراک از فساد زنان بیشتر از مردان و مجردان بیشتر از متأهلین است و با افزایش سطح تحصیلات افراد ادراک از فساد آنها نیز بیشتر می‌شود.

محمدی و همکاران (۱۳۹۵) ارتباط بین احساس عدالت اجتماعی و ادراک از فساد را بررسی کردند. پژوهش حاضر مطالعه‌ای مقطعی و از نوع پیمایش است. بیشترین ادراک فساد در سازمان‌های تحت بررسی، مربوط به شهرداری‌ها و کمترین آن نیز مربوط به خیریه‌ها بود. بین ادراک فساد با احساس عدالت اجتماعی رابطه منفی و معنی‌داری وجود داشت و در نهادهایی که فعالیت‌های اقتصادی بیشتر است، ادراک فساد نیز بیشتر بود.

اولمان^۱ (۲۰۱۴) در پژوهشی با تأکید بر وجود فساد در همه کشورهای جهان معتقد است که بر اساس شاخص‌های موجود هیچ کشوری در جهان وجود ندارد که ادعا کند کشور پاک است. بر همین اساس باید گفت که در همه کشورهای فساد وجود دارد، اما میزان آن متفاوت است. هدف اصلی این پژوهش بررسی رابطه بین رقابت‌پذیری ملی با فساد است. روش پژوهش تحلیل ثانویه داده‌های حاصل از گزارش جهانی رقابت‌پذیری ملی در سال ۲۰۱۲-۲۰۱۳ و شاخص فساد در سال ۲۰۱۲ بود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که کشورهایی که در عرصه داخلی رقابت‌پذیر هستند میزان فساد آنها به مراتب کمتر از کشورهایی است که عرصه داخلی آنها به صورت انحصارگرایی اداره می‌شود.

عثمان، شفیع و عبدالحمید^۲ (۲۰۱۴) در پژوهشی در زمینه علل ارتکاب به فساد در مالزی معتقدند که شاخص ادراک فساد در این کشور در وضعیت مناسبی قرار ندارد، لذا باید موضوع فساد را در مالزی جدی گرفت. در این پژوهش، برای بررسی مسئله فساد از دیدگاه ساختارگرایی اجتماعی استفاده شد و روش پژوهش کیفی با هدف شناخت عوامل مؤثر در شکل‌گیری فساد است. برای دستیابی به این هدف ۱۲ مصاحبه عمیق از نخبه‌های سیاسی و حرفه‌ها صورت گرفت. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که چندین عامل در بروز فساد اثرگذار هستند که شامل قدرت، فرصت و مسائل اخلاقی است.

سی‌هومینگ^۳ (۲۰۱۸) در پژوهشی با تأکید بر پیامدهای زیان‌بار فساد در سطوح مختلف و اثر عوامل اجتماعی در ادراک شهروندان از فساد به دنبال سنجش ادراک جوانان اندونزی از فساد و انسجام اجتماعی بود. این پژوهش از طریق پرسش‌نامه باز و مصاحبه عمیق انجام گرفت. یافته‌های پژوهش نشان داد که جوانان اندونزی درک درستی از انسجام اجتماعی ندارند. بیش از نیمی از پاسخگویان نتوانستند انسجام اجتماعی را تعریف کنند. پاسخگویانی که نتوانستند انسجام اجتماعی را تعریف کنند مهم‌ترین مؤلفه آن را اعتماد اجتماعی می‌دانستند. ادراک آنها از فساد از بین بردن حقوق دیگران بود. گرفتن پول غیرقانونی از

1. Ulman

2. Othman & Shafie & Abdul Hamid

3. Sihombing

دیگران (رشوه) را مثال مشخصی از فساد مطرح نمودند. یافته‌های این تحقیق راهنمایی است که برای سنجش مقیاسی در زمینه فساد و انسجام اجتماعی مورد استفاده قرار گرفت. زاخاروف^۱ (۲۰۱۹) با استفاده از روش تحلیل ثانویه، به بررسی رابطه بین فساد و سرمایه‌گذاری در روسیه می‌پردازد. فساد در این پژوهش با شاخص‌های مختلفی سنجیده شد که مهم‌ترین آن رشوه می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که رابطه منفی بین فساد و سرمایه‌گذاری وجود دارد. علاوه بر این، هنگامی که فساد در درون کشور با نقض آزادی مطبوعات و حقوق روزنامه‌نگاران همراه می‌شود، اثرگذاری منفی آن تشدید می‌گردد.

در جمع‌بندی و نقد این پژوهش‌ها به اختصار باید گفت پژوهش‌هایی که در زمینه فساد اداری انجام شده نشانگر گستردگی موضوع مورد نظر، خصلت میان رشته‌ای آن و همچنین غلبه برخی از حوزه‌ها، چون مدیریت و اقتصاد، در زمینه بررسی فساد اداری است. علاوه بر این، بیشتر پژوهش‌های مرتبط با فساد اداری در حوزه مدیریت و اقتصاد به بررسی ابعاد عینی و شاخص‌های کمی فساد اداری پرداخته‌اند و تعداد پژوهش‌های مرتبط با ادراک شهروندان از فساد اداری محدود می‌باشد. پژوهش‌های داخلی نیز عمدتاً کانون توجه خود را بر کلان‌شهرها، به‌خصوص شهر تهران، قرار داده‌اند. درحالی‌که فساد اداری و ادراک از آن در یک کشور تنها مربوط به کلان‌شهرها نیست و در همه لایه‌ها و سطوح شهری رسوخ نموده و در شهرهای کوچکتر، با توجه به ویژگی‌های خاص آنها، این پدیده می‌تواند متفاوت‌تر و حتی عمیق‌تر باشد.

چارچوب نظری

نظریه‌پردازان بی‌سازمانی اجتماعی بر این باورند که چنانچه در سازمان‌ها، قسمت‌های مختلف مکانیسم روابط و انسجام خود را از دست بدهند، در کارکردهایشان به شکست می‌خورند. بنابراین کاهش وحدت و هماهنگی از شرایط اولیه بی‌سازمانی اجتماعی است. نظریه‌های بی‌سازمانی اجتماعی (کارکردگرایی ساختاری، بوم‌شناسی اجتماعی و خرده فرهنگ‌های بزهکار) مسائل اجتماعی را با آزمایش مقررات اجتماعی مطالعه می‌کنند (رابینگتن و واینبرگ، ۱۳۹۳: ۴۸). در همین رابطه دیدگاه دورکیم، پارسونز و مرتون می‌تواند به تبیین بیشتر مسئله پژوهش، یعنی فساد اداری، کمک کند.

اندیشه مرکزی دورکیم نحوه مناسبات افراد با اجتماع است. دورکیم برای پاسخ دادن به این پرسش بنیادی، دو شکل همبستگی، یعنی همبستگی مکانیکی و همبستگی ارگانیکی را از هم تفکیک می‌کند. همبستگی مکانیکی همبستگی از راه همانندی‌هاست. هنگامی که این شکل همبستگی بر جامعه مسلط باشد، افراد جامعه چندان تفاوتی باهم ندارند. اعضای یک اجتماع واحد با یکدیگر همانند هستند و

احساسات واحدی دارند، زیرا به ارزش‌های واحدی وابسته‌اند. جامعه از آن‌رو منسجم است که افراد آن هنوز تمایز اجتماعی پیدا نکرده‌اند. نوع دیگر همبستگی همبستگی ارگانیکی است که وحدت انسجام‌یافته اجتماع در آن، نتیجه تمایز اجتماعی افراد باهم است. ساختار اجتماعی یک جامعه به‌گونه‌ای خودکار اندیشه و رفتار مناسب را در افراد تولید می‌کند. هنگامی که ساختارهای گوناگون در سازگاری طبیعی باشند، سلامتی و بهنجار بودن متداول است. آسیب هنگامی رخ می‌دهد که ساختارها منظم نباشند. تغییر ساخت اجتماعی از حالت انسجام مکانیکی به انسجام ارگانیکی زمینه شکل‌گیری انواع کج‌رفتاری‌ها را می‌تواند فراهم آورد. موضوع اصلی مورد توجه دورکیم در ارتباط با مسئله کج رفتاری، ساخت جامعه و تأثیر آن بر فرد است. کج رفتاری در ارتباط با تقسیم کار قرار دارد. اگر جامعه‌ای تقسیم کار نرمال داشته باشد، به این معنا که همه افراد در شرایط مساوی بتوانند استعداد خود را پرورش داده و شغلی متناسب با آن را به دست آورند، کج‌رفتاری کاهش خواهد یافت. در تقسیم کار، بحث بر سر نقش‌هاست. اگر تقسیم کار به همبستگی و برقراری نظم مابین نقش‌ها منجر نمی‌شود، دلیلش آن است که مناسبات تنظیم شده تابع قاعده و مقررات نیستند. آنچه بیش از حد توجه دورکیم را جلب کرده بحران جامعه جدید است که همان از هم پاشیدگی اجتماعی و ضعف پیوندهایی است که فرد را به جامعه ارتباط می‌دهد (دورکیم، ۱۳۸۶: ۱۵۴؛ ممتاز، ۱۳۸۱: ۵۹). زمانی که دورکیم از منظر جامعه‌شناسی از این مقوله سخن می‌گوید، طیفی از حالات درونی نظیر حس پریدن از اجتماع، ناامیدی، جدا افتادگی، بیگانگی از نهادهای اجتماعی و احساس بی‌قدرتی را در نظر می‌گیرد.

دیدگاه مرتون (۱۹۳۸) در ارتباط با فساد را باید در این سؤال جستجو نمود که ساختارهای اجتماعی چگونه فشار معینی را بر بعضی از افراد جامعه وارد می‌کنند که این افراد به‌جای هم‌نوایی، ناهم‌نوا می‌شوند. در نظریه مرتون، جامعه وقتی دچار آنومی می‌شود که تعادل میان اهداف و ارزش‌های فرهنگی با راه‌ها و امکانات اجتماعی به هم بریزد، به‌طوری که افراد جامعه قادر نباشند از طریق هنجارهای مورد پذیرش جامعه و امکانات و وسایل مجاز به اهداف و مطلوب‌های فرهنگی جامعه دست یابند و در نتیجه این عدم تعادل ساختاری زمینه اجتماعی برای بروز رفتارهای نابهنجار و انحرافات اجتماعی را فراهم می‌کند و در صورت عدم اصلاح ساختاری در پر کردن شکاف میان اهداف و راه‌های مجاز فرهنگی، ناهم‌نوایی و رفتار کج‌روی در جامعه گسترش می‌یابد. درواقع، انحراف به این جهت رخ می‌دهد که جامعه دستیابی به برخی اهداف را تشویق می‌کند، ولی وسایل ضروری برای رسیدن به این هدف‌ها را در اختیار همه اعضای جامعه قرار نمی‌دهد. در نتیجه، افراد یا باید هدف‌های خاصی برگزینند و/یا برای رسیدن به اهدافی که فرهنگ جامعه-شان تجویز کرده، باید وسایل مشروعی به‌کار گیرند. ترکیبی از پذیرفته‌های مؤکد و ساختار ناعادلانه اجتماعی فشار شدیدی را جهت انحراف از ارزش‌های جمعی ایجاد می‌کند، فشاری که آنان را در صورت

آسیب‌پذیری به سوی مسیرهای غیرقانونی و انحراف سوق می‌دهد. واکنش افراد در برابر ساختار نامناسب متفاوت است و می‌تواند واکنش‌هایی مانند سازش یا هم‌نوایی، نوآوری، مناسک‌گرایی، کناره‌گیری و شورش یا انقلاب را موجب شود.

پارسونز نیز در همین راستا، معتقد است که الگوی پایه‌ای از کنش انسانی می‌توان استخراج کرد که این الگو نخست از کنشگر انسانی و سپس یک سلسله هدف و وسایل مختلفی تشکیل می‌شود که کنشگر باید از میان آنها انتخاب کند، اما این انتخاب‌ها درخلاً صورت نمی‌گیرد. محیط از شماری عوامل مادی و اجتماعی ساخته شده است که دامنه این انتخاب‌ها را محدود می‌کند. محیط شامل هنجارها و ارزش‌ها و سایر افکار عموماً پذیرفته‌شده‌ای است که بر انتخاب هدف‌ها و وسایل تأثیر می‌گذارند؛ بنابراین کنش بنیادی از یک کنشگر، وسایل، اهداف و محیطی ساخته می‌شود که شامل موضوعات مادی و اجتماعی و هنجارها و ارزش‌هاست (کرایپ، ۱۳۹۵: ۵۸). از میان عوامل محیطی، عامل اجتماعی، به‌ویژه فرهنگ جامعه، از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است و به‌عنوان یک نظام فراگیر، بر نظام‌های سیاسی و اقتصادی و اداری تأثیر بسزایی دارد. همچنان‌که فرهنگ یک جامعه می‌تواند به بهبود اداره امور دولتی و توسعه یک کشور کمک کند، می‌تواند مانعی برای بهبود و توسعه عملکرد سازمان‌های دولتی نیز باشد. الگوهای فرهنگی نظام به کنش ساخت می‌دهند. این الگوها، بنا به طبیعت خود، کنشگر را ترغیب می‌کنند که انتخاب کند، داوری کند، حکم صادر کند و موضع‌گیری کند. کنشی که راهنمایش ارزش‌ها هستند، ناگزیر در آن واحد یک انتخاب و یک امتناع است. متغیرهای الگویی پارسونز عبارت‌اند از خاص‌گرایی در برابر عام‌گرایی، آمیختگی در برابر تمایز، انتساب در برابر اکتساب و عاطفی بودن در برابر بی‌طرفی عاطفی. مهم‌ترین متغیر الگویی پارسونز عام‌گرایی در برابر خاص‌گرایی است. عام‌گرایی، در برابر خاص‌گرایی، یکی از انتخاب‌های ممکن فرا روی کنشگران در نحوه سوییچی نسبت به اعیان مختلف اجتماعی، فرهنگی و فیزیکی است. به عقیده پارسونز، در جوامعی که موقعیت خانوادگی موجب نفوذ و درنهایت رده‌بندی افراد می‌شود و پایگاه اجتماعی اغلب بسته به روابط بیولوژیکی است، آزادی انتخاب افراد لایق و تخصیص موقعیت‌های اجتماعی جدای از اشخاص در نظام وجود ندارد (رضا دوست، ۱۳۹۳: ۳۱). در جوامع سنتی، بسته به نوع فرهنگ و محیط، ساختارهای متفاوتی وجود دارد که بر پیوند خونی و خویشاوندی استوار و یک اجتماع کلی با اجزای متفاوت است. در سطح فردی، پیوند خونی میان افراد و در سطح بالاتر، پیوند قومی و سیاسی برقرار است.

در زمینه عوامل مؤثر بر ادراک فساد اداری به‌طور کلی می‌توان به دو دسته عوامل اقتصادی و اجتماعی اشاره کرد؛ اما به‌نظر می‌رسد که متغیرهای اقتصادی بروز فساد، به مرور جای خود را به متغیرهای فرهنگی-اجتماعی داده‌اند و عوامل فرهنگی و اجتماعی بیشترین نقش را در بروز و گسترش ادراک فساد اداری ایفا کرده‌اند (فرهادی‌نژاد و لگزبان، ۱۳۹۰: ۴۶). در زمینه عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر ادراک

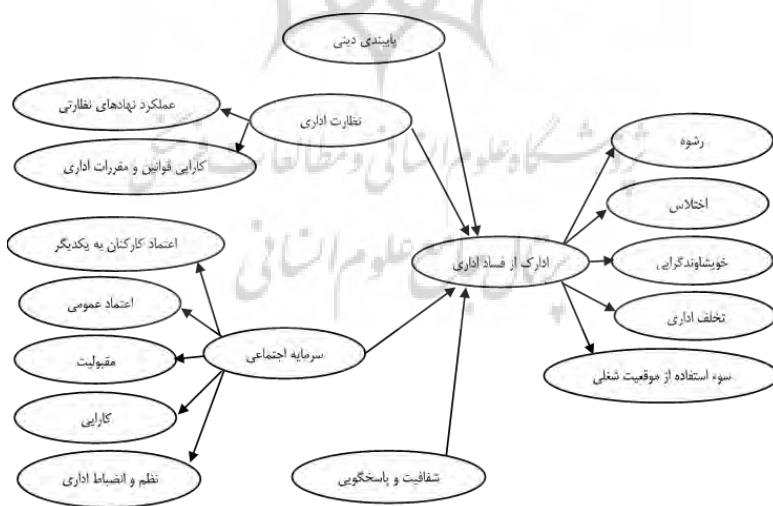
شهروندان از فساد اداری، می‌توان طیف گسترده‌ای از عوامل را نام برد. اهداف پژوهش، جامعه مورد مطالعه و چارچوب نظری می‌تواند این عوامل را محدود نماید. بر همین اساس، در این پژوهش ادراک شهروندان از سرمایه اجتماعی کارکنان ادارات مورد مطالعه، پایداری دینی آنها، میزان نظارت در ادارات، شفافیت سازمانی و میزان پاسخگویی عوامل مرتبط با ادراک از فساد اداری محسوب شده و مورد مطالعه قرار گرفته است.

سرمایه اجتماعی، به دلیل ماهیت و محتوایی که دارد، تقریباً با تمامی موضوعات و مسائل مطرح در حوزه علوم اجتماعی ارتباط پیدا می‌کند. این نوع از سرمایه نقش بسیار مهم‌تری از سرمایه فیزیکی و انسانی در سازمان‌ها دارد و انسجام بخش میان سازمان و غیرسازمانی‌ها می‌باشد. سرمایه اجتماعی موجب می‌شود افراد از انجام رفتارهای فرصت‌طلبانه، تک‌روی و سایر موارد منفی سازمانی پرهیز کنند. پاتنام (۱۹۹۵) سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از مفاهیم مانند اعتماد، هنجارها، مشارکت و مواردی از این قبیل می‌داند که منجر به ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه اعضای یک اجتماع شده و در نهایت منافع متقابل آنان را تأمین می‌کند. در صورت فقدان یا ضعف سرمایه اجتماعی سازمان در میان شهروندان، این پندار در مردم تقویت می‌شود که مقامات اداری منابع مالی را به یغما می‌برند و حیف و میل می‌کنند. همین وضعیت نیز در ارتباط با ادراک شهروندان از پایداری دینی کارکنان وجود دارد. از آنچه که در ارتباط با پیامدهای اجتماعی دین‌داری در متون علمی می‌توان استخراج کرد باید گفت که ادراک از پایداری دینی کارکنان می‌تواند سبب تضعیف نگرش مردم از فساد اداری کارکنان شود. از مهم‌ترین پیامدهای اجتماعی که در ارتباط با دین‌داری مرتبط با پژوهش حاضر مطرح شده می‌توان به این موارد اشاره نمود: تقویت هماهنگی و تعامل اجتماعی، تقویت هویت اجتماعی، افزایش انسجام اجتماعی و کاهش انحراف اجتماعی (توسلی و مرشدی، ۱۳۸۵: ۱۰۴).

از عوامل دیگری که مرتبط با ادراک از فساد اداری می‌باشد باید به شفافیت و پاسخگویی سازمانی اشاره نمود. اهمیت شفافیت و پاسخگویی سازمانی تا آنجاست که برخی از نویسندگان، این عامل را مفیدتر از قوانین شدید و سخت‌گیرانه معرفی می‌کنند (نیلسن و مادن^۱، ۲۰۰۹: ۸۴۸). شفافیت سازمانی را باید ادراک ذهنی افراد از مطلع بودن درباره فعالیت‌ها و قوانین سازمان در ابعاد مختلف آن تعریف نمود. شفافیت و پاسخگویی پایه‌های لازم اجرای نظارت مردمی هستند. در محیط‌های غیرشفاف و مبهم، امکان کج-روی‌های اداری افزایش می‌یابد. به رسمیت شناختن حق دسترسی به اطلاعات از آن جهت اهمیت دارد که جامعه همواره دسترسی به اطلاعات را حق مشروع و قانونی خود می‌داند. شهروندان حق دارند بدانند که چگونه دولت‌ها منابع عمومی را اداره می‌کنند (سیمپوئرو و سیمپوئرو^۲، ۲۰۱۵: ۵۸۰). در صورت عدم

پذیرش این حق از سوی دولت‌ها، جامعه در امر نظارت بر عملکرد دستگاه‌های دولتی و اجرایی با چالش مواجه می‌شود چراکه نظام دولتی خود را موظف به پاسخگویی نمی‌داند و جامعه نیز مستمسک قانونی برای اطلاع از نحوه فعالیت نظام دولتی نمی‌یابد. لذا پتانسیل ارتکاب فساد افزایش می‌یابد و زمینه پیشگیری از آن نیز تضعیف می‌شود.

در جمع‌بندی بخش نظری پژوهش، باید گفت که رویکرد نظری پژوهش مبتنی بر بی‌سازمانی اجتماعی با تأکید بر دیدگاه دورکیم، پارسونز و مerton می‌باشد. در این رویکرد و دیدگاه‌های نظری مطرح شده، ساختار اجتماعی یک جامعه به گونه‌ای خودکار اندیشه و رفتار را در افراد تولید می‌کند. ساختار اجتماعی و فرهنگ جامعه می‌تواند سبب بهبود وضعیت توسعه‌یافتگی یک جامعه به معنای عام و ساختار اداری به معنای خاص شود. فساد اداری و ادراک از این موضوع در جامعه، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های شناخت عملکرد نظام اداری است. ادراک از این موضوع، مطابق با رویکرد نظری پژوهش، متأثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی می‌باشد و این عوامل بیشترین نقش را در بروز و گسترش ادراک فساد اداری ایفا می‌کنند. عوامل فرهنگی و اجتماعی طیف گسترده‌ای از عوامل متعدد را شامل می‌شود که در این پژوهش با توجه به رویکرد نظری، جامعه مورد مطالعه و اهداف پژوهش به بررسی ادراک شهروندان از سرمایه اجتماعی کارکنان ادارات، پابندی دینی آنها، میزان نظارت در ادارات، شفافیت سازمانی و میزان پاسخگویی پرداخته می‌شود. بر همین اساس می‌توان مدل پژوهش را به صورت شکل شماره (۱) ترسیم نمود.

شکل شماره ۱: مدل پژوهش

براساس مدل پژوهش چهار فرضیه اصلی عبارت‌اند از: ۱. بین ادراک از پایداری دینی کارکنان و ادراک از فساد اداری رابطه معناداری وجود دارد. ۲. بین ادراک از نظارت اداری و ادراک از فساد اداری رابطه معناداری وجود دارد. ۳. بین ادراک از سرمایه اجتماعی کارکنان و ادراک از فساد اداری رابطه معناداری وجود دارد. ۴. بین ادراک از شفافیت و پاسخگویی و ادراک از فساد اداری رابطه معناداری وجود دارد.

روش تحقیق

این پژوهش با روش پیمایش و تکنیک پرسش‌نامه انجام شده است. ماهیت داده‌ها کمی و از نوع تحقیقات توصیفی و تبیینی می‌باشد. جمعیت آماری پژوهش را کلیه شهروندان بالای ۱۸ سال شهر خرم‌آباد تشکیل می‌دهند. براساس آمار رسمی از مرکز آمار ایران، تعداد این افراد در زمان انجام پژوهش یعنی سال ۱۳۹۷ برابر با ۳۳۲۰۵۶ نفر است. مطابق با فرمول حجم نمونه ۳۸۴ نفر به دست آمد. با توجه به اینکه احتمال عدم بازگشت پرسش‌نامه‌ها و همچنین مخدوش بودن آنها وجود داشت لذا حدود ۵ درصد به حجم نمونه افزوده شد و حجم نمونه به ۴۰۰ نفر ارتقا داده شد.

شیوه نمونه‌گیری مبتنی بر نمونه‌گیری خوشه‌ای بود. ابتدا شهر خرم‌آباد به سه منطقه شمال، مرکز و جنوب تقسیم شد. سپس زیرمنطقه‌های هریک از مناطق اصلی شناسایی شد. زیرمنطقه‌های شیرخوارگاه، مطهری، ناصرخسرو، کیو، دره گرم، شهدا غربی و شهدا شرقی، کوی ارتش، شصت متری و میدان تیر مناطق شمالی شهر محسوب می‌شوند. زیرمنطقه‌های قاضی‌آباد، خیرآباد، علوی، کوی فلسطین مناطق مرکزی و زیرمنطقه‌های پشته حسین‌آباد، ماسور، گل‌دشت غربی و گل‌دشت شرقی، پشته جزایری، اسدآبادی، شمشیرآباد مناطق جنوبی شهر هستند. در مرحله بعد، از هر منطقه اقدام به انتخاب سه زیرمنطقه شد. این سه زیرمنطقه به گونه‌ای انتخاب شدند که با توجه به ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی آنها، معرف منطقه مورد مطالعه باشند. از منطقه شمالی شهر زیرمنطقه‌های مطهری، ناصرخسرو و دره گرم؛ از منطقه مرکزی شهر زیرمنطقه‌های قاضی‌آباد، علوی و خیرآباد و از منطقه جنوبی شهر نیز زیرمنطقه‌های ماسور، گل‌دشت غربی و شرقی و پشته حسین‌آباد به عنوان نمونه انتخاب شدند. بعد از انتخاب زیرمنطقه‌ها، با توجه به جمعیت تقریبی آنها و میزان پاسخگویی پاسخگویان، اقدام به توزیع پرسش‌نامه شد. نحوه انتخاب افراد برای پاسخگویی به صورت تصادفی از هر خانوار یک نفر با در نظر گرفتن توزیع سنی و جنسی پاسخگویان بود. تعداد پرسش‌نامه‌های تکمیل شده از هر زیرمنطقه و جنسیت پاسخگویان در جدول شماره (۱) نشان داده شده است.

جدول شماره ۱: حجم نمونه اختصاص داده شده به هر زیرمنطقه شهر خرم‌آباد

نام منطقه	نام زیرمنطقه	حجم نمونه	جنسیت	
			زن	مرد
شمال	مطهری	۵۵	۲۲	۳۳
	ناصرخسرو (انقلاب)	۴۰	۱۷	۲۳
	دره گرم	۲۳	۱۰	۱۳
مرکز	قاضی آباد	۳۵	۱۷	۱۸
	علوی	۴۴	۲۱	۲۳
	خیرآباد	۳۱	۱۷	۱۴
جنوب	ماسور	۵۵	۲۹	۲۶
	گلدشت	۸۰	۴۶	۳۴
	پشته حسین آباد	۳۷	۱۷	۲۰
جمع کل		۴۰۰	۱۹۶	۲۰۴

پرسش‌نامه پژوهش از نوع پرسش‌نامه محقق ساخته می‌باشد که متغیر وابسته پژوهش، یعنی ادراک از فساد اداری، در پنج بُعد ادراک از رشوه، اختلاس، خویشاوندگرایی، تخلف اداری و سوءاستفاده از موقعیت شغلی مورد سنجش قرار گرفت. هریک از این ابعاد با ۴ تا ۶ گویه بررسی شد. ادراک از سرمایه اجتماعی کارکنان به عنوان متغیر مستقل در پنج بُعد ادراک از اعتماد به کارکنان ادارات، اعتماد کارکنان به یکدیگر، مقبولیت کارکنان، کارایی کارکنان و نظم و انضباط کارکنان سنجش شد. برای سنجش هر یک از این ابعاد از ۴ تا ۷ گویه استفاده گردید. شفافیت و پاسخگویی دومین متغیر مستقل در دو بُعد شفافیت و پاسخگویی (۷ گویه) و ادراک از صحت گزارش‌های اداری (۴ گویه) مورد بررسی قرار گرفت. سومین متغیر مستقل، ادراک از نظارت در سازمان بود. این متغیر نیز شامل دو بُعد ادراک از عملکرد نهادهای نظارتی و وجود قوانین و مقررات مناسب می‌باشد که هر یک از آنها با شش گویه سنجش شد. ادراک از پایداری دینی کارکنان نیز به عنوان یکی دیگر از متغیرهای مستقل با شش گویه مورد ارزیابی قرار گرفت. مقدار آلفای کرونباخ هریک از ابعاد مورد بررسی در متغیرهای مستقل و وابسته بین ۰/۷۱ تا ۰/۸۷ متغیر بود که نشان داد پایایی طیف لیکرت در بررسی متغیرهای پژوهش در سطح مناسبی قرار دارد.

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش را می‌توان در دو بخش یافته‌های توصیفی و استنباطی مورد بررسی قرار داد. در بخش یافته‌های توصیفی، علاوه بر معرفی ویژگی‌های زمینه‌ای نمونه آماری، به بررسی توصیفی هریک از

متغیرهای مستقل و وابسته پرداخته می‌شود. در بخش استنباطی نیز رابطه هریک از متغیرهای مستقل با متغیر وابسته یعنی ادراک از فساد اداری مورد آزمون قرار می‌گیرد و در پایان نیز یافته‌های حاصل از رگرسیون خطی و تحلیل مسیر ارائه می‌شود.

یافته‌های توصیفی

متغیرهای زمینه‌ای

از مجموع ۴۰۰ نفر از شهروندان مورد مطالعه در شهر خرم‌آباد ۱۹۶ نفر (۴۹ درصد) زن و ۲۰۴ نفر (۵۱ درصد) مرد بودند. میانگین درآمد پاسخگویان در حدود سه‌ونیم میلیون تومان با انحراف معیار ۲/۳ میلیون تومان است. ۱۷۰ نفر (۴۲/۵ درصد) از پاسخگویان مجرد و ۲۲۵ نفر (۵۶/۳ درصد) متأهل و تنها ۵ نفر (۱/۲ درصد) مطلقه می‌باشند. ۲۰۷ نفر (۵۱/۸ درصد) شاغل، ۶۰ نفر (۱۵ درصد) خانه‌دار، ۵۷ نفر (۱۴/۲ درصد) دانش‌آموز/ دانشجو، ۱۹ نفر (۴/۸ درصد) بازنشسته، ۵۰ نفر (۱۲/۵ درصد) بیکار و ۷ نفر (۱/۷ درصد) به لحاظ وضعیت شغلی در گروه سایر وضعیت‌ها قرار می‌گرفتند. اکثریت مطلق پاسخگویان یعنی ۳۶۶ نفر (۹۱/۵ درصد) به لحاظ قومیت لر و مابقی پاسخگویان لک بودند. به لحاظ وضعیت تحصیلی پاسخگویان نیز باید گفت ۱۵۴ نفر (۳۸ درصد) میزان تحصیلات آنها دیپلم و پایین‌تر، ۴۳ نفر (۱۰/۸ درصد) فوق‌دیپلم، ۱۶۱ نفر (۴۰/۲ درصد) لیسانس و ۴۴ نفر (۱۱ درصد) فوق‌لیسانس و بالاتر بودند.

وضعیت توصیفی متغیرهای مستقل و وابسته

برای بررسی وضعیت توصیفی متغیرهای مستقل و وابسته و ابعاد آنها ابتدا گویه‌های هریک از ابعاد مورد مطالعه هم‌جهت شد، سپس نمرات آنها جمع و به سه دسته با فواصل برابر تقسیم شد. با این هدف که بتوان بررسی نمود که وضعیت هریک از ابعاد مورد بررسی در چه سطحی قرار دارد. با تجمیع نمرات هریک از ابعاد و تقسیم آن به سه دسته با فواصل برابر نیز به بررسی متغیر اصلی پرداخته شد. نتایج حاصل از این بخش در جدول شماره (۲) ارائه شده است.

جدول شماره ۲: بررسی وضعیت توصیفی ادراک پاسخگویان از میزان وجود هریک از متغیرهای

پژوهش و ابعاد آن در ادارات شهر خرم‌آباد

نام متغیر و ابعاد مورد بررسی	زیاد		متوسط		کم	
	فراوانی	درصد معتبر	فراوانی	درصد معتبر	فراوانی	درصد معتبر
رشوه	۲۰۰	۵۱/۵	۱۷۶	۴۵/۴	۱۲	۳/۱
اختلاس	۲۲۱	۵۷/۳	۱۵۲	۳۹/۴	۱۳	۳/۴
خویشاوندگرایی	۲۴۶	۶۳/۷	۱۳۲	۳۴/۲	۸	۲

ادامه جدول شماره ۲: بررسی وضعیت توصیفی ادراک پاسخگویان از میزان وجود هریک از متغیرهای

پژوهش و ابعاد آن در ادارات شهر خرم‌آباد

نام متغیر و ابعاد مورد بررسی	زیاد		متوسط		کم	
	فرآوانی	درصد معتبر	فرآوانی	درصد معتبر	فرآوانی	درصد معتبر
تخلف اداری	۱۵۵	۴۰/۴	۲۱۸	۵۶/۸	۱۱	۲/۹
سوء استفاده از موقعیت شغلی	۲۶۳	۶۵/۹	۱۲۷	۳۱/۸	۹	۲/۳
ادراک از فساد اداری	۱۸۲	۵۱/۳	۱۷۱	۴۸/۲	۲	۰/۶
پایبندی دینی کارکنان	۲۱	۵/۵	۲۳۱	۶۰/۳	۱۳۱	۳۴/۲
عملکرد نهادهای نظارتی	۱۰	۲/۶	۲۰۹	۵۴/۱	۱۶۷	۴۳/۳
کارایی قوانین و مقررات اداری	۱۲	۳/۱	۱۸۶	۴۸/۸	۱۸۳	۴۸
نظارت اداری	۳	۰/۸	۱۸۴	۴۹/۹	۱۸۲	۴۹/۳
شفافیت و پاسخگویی	۰	۰	۸۵	۲۲/۷	۲۹۰	۷۷/۳
اعتماد به کارکنان	۱۳	۳/۴	۲۱۸	۵۶/۸	۱۵۳	۳۹/۸
اعتماد کارکنان به یکدیگر	۴۵	۱۱/۷	۳۰۰	۷۷/۹	۴۰	۱۰/۴
مقبولیت کارکنان	۲۸	۷/۱	۲۶۸	۶۸	۹۸	۲۴/۹
کارایی کارکنان	۱۸	۴/۷	۲۸۴	۷۳/۴	۸۵	۲۲
نظم و انضباط اداری کارکنان	۲۳	۵/۸	۳۱۴	۷۹/۳	۵۹	۱۴/۹
سرمایه اجتماعی کارکنان	۵	۱/۴	۲۵۵	۷۲/۲	۹۳	۲۶/۳

در جدول شماره (۲)، متغیرهای اصلی پژوهش پُررنگ و ابعاد هریک به شکل معمولی ارائه شده است. یافته‌های حاصل از این جدول نشان می‌دهد که بیش از نیمی از پاسخگویان معتقدند که میزان فساد اداری در شهر خرم‌آباد در سطح بالایی قرار دارد و حدود نیمی دیگر نیز ادراک آنها از وضعیت فساد اداری در این شهر در سطح متوسط می‌باشد. این وضعیت باید به‌عنوان زنگ خطری برای نهادهای اداری شهر خرم‌آباد قلمداد شود. همه ابعاد فساد اداری نیز در وضعیت مناسبی قرار ندارند، اما سوءاستفاده از موقعیت اداری و خویشاوندگرایی به مراتب وضعیت آنها از سایر ابعاد فساد اداری نامناسب‌تر می‌باشد. ارزیابی پاسخگویان از وضعیت متغیرهای مستقل پژوهش یعنی پایبندی دینی کارکنان، نظارت اداری، شفافیت و پاسخگویی و سرمایه اجتماعی کارکنان نیز در سطح پایینی قرار دارد. در میان این متغیرها بیشترین میزان نارضایتی مربوط به وضعیت شفافیت و پاسخگویی در نهادهای اداری شهر خرم‌آباد است که بیش از دو سوم پاسخگویان معتقدند که میزان شفافیت و پاسخگویی در ادارات شهر در سطح پایینی می‌باشد.

یافته‌های استنباطی

در این بخش به بررسی رابطه بین هریک از متغیرهای مستقل با متغیر وابسته یعنی ادراک از فساد اداری پرداخته می‌شود. با توجه به سطح سنجش متغیرها از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده

می‌شود. یافته‌های این بخش در جدول شماره (۳) نشان داده شده است. در این جدول ابتدا رابطه هریک از ابعاد متغیر مستقل (در صورت دارا بودن ابعاد مختلف) با ادراک از فساد اداری سنجیده می‌شود و سپس با تجمیع نمرات پاسخگویان از ابعاد مختلف، به تفکیک اقدام به سنجش رابطه ۴ متغیر مستقل با متغیر وابسته می‌شود.

جدول شماره ۳: نتایج آزمون همبستگی بین متغیرهای مستقل و ابعاد آن با ادراک از فساد اداری

متغیرهای مستقل و ابعاد آنها	متغیر وابسته (ادراک از فساد اداری)		وجود/ عدم وجود رابطه
	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری	
پایبندی دینی کارکنان	-۰/۴۵	۰/۰۰۰	وجود رابطه
عملکرد نهادهای نظارتی	-۰/۵۵	۰/۰۰۰	وجود رابطه
کارایی قوانین و مقررات اداری	-۰/۶۲	۰/۰۰۰	وجود رابطه
نظارت اداری	-۰/۶۵	۰/۰۰۰	وجود رابطه
شفافیت و پاسخگویی	-۰/۴۸	۰/۰۰۰	وجود رابطه
اعتماد به کارکنان	-۰/۴۵	۰/۰۰۰	وجود رابطه
اعتماد کارکنان به یکدیگر	-۰/۳۳	۰/۰۰۰	وجود رابطه
مقبولیت کارکنان	-۰/۳۷	۰/۰۰۰	وجود رابطه
کارایی کارکنان	-۰/۳۹	۰/۰۰۰	وجود رابطه
نظم و انضباط اداری کارکنان	-۰/۴۶	۰/۰۰۰	وجود رابطه
سرمایه اجتماعی کارکنان	-۰/۵۱	۰/۰۰۰	وجود رابطه

در جدول شماره (۳)، رابطه چهار متغیر مستقل و اصلی پژوهش با ادراک از فساد اداری به صورت پُررنگ نشان داده شده و ابعاد هریک از متغیرهای مستقل به شکل معمولی ارائه شده است. یافته‌های حاصل از جدول شماره (۳) نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل پژوهش با ادراک از فساد در سطح اطمینان ۹۹ درصد رابطه معناداری دارند. مقدار ضریب همبستگی همه متغیرها نیز منفی می‌باشد؛ به این معنا که با افزایش میزان متغیر مستقل میزان ادراک از فساد کاهش می‌یابد. در ارتباط با میزان پایبندی دینی باید گفت هرچه شهروندان میزان پایبندی دینی کارکنان را در سطح بالاتری ارزیابی کنند میزان ادراک آنها از فساد در سازمان‌های اداری کاهش می‌یابد و بالعکس یعنی شهروندانی که معتقدند کارکنان اداری تنها برای ظاهرسازی و کسب امتیاز و ترفیع شغلی نماز می‌خوانند و روزه می‌گیرند در حالی که اعتقادات دینی ضعیفی دارند بر این باورند که میزان فساد اداری در سازمان‌ها و ادارات در سطح بالایی قرار دارد. چنین رابطه‌ای بین میزان نظارت اداری و ادراک از فساد اداری نیز وجود دارد. به عبارت دیگر، هرچه شهروندان شاخص‌های نظارت اداری را در ادارات دولتی بیشتر ببینند و ادراک کنند به این سمت میل می‌کنند که میزان فساد اداری نیز پایین است. شاخص‌های نظارت اداری می‌تواند شامل پاسخگویی به شکایات

تخلفات اداری کارکنان، مشخص بودن قوانین نظارت در ادارات و سازوکار اجرای آنها، به ثمر نشستن دادگاه‌های متخلفین اداری و مشخص شدن حکم آنها و اجرای آن، بازرسی و کنترل مقامات بلندپایه اداری، عدم استفاده از خویشاوندان در بخش نظارت و کنترل ادارات، برخورد سریع و شدید نهادهای نظارتی با متخلفین و مواردی از این قبیل. تقویت چنین شاخص‌های در ادارات می‌تواند سبب کاهش ادراک از فساد شود.

بین ادراک از شفافیت و پاسخگویی با میزان ادراک از فساد اداری رابطه معناداری وجود دارد. شدت رابطه در سطح متوسط و جهت رابطه معکوس است. بر همین اساس، باید گفت شهروندان معتقدند که اگر کارکنان و ادارات نسبت به عملکرد خود پاسخگو باشند، نسبت به انتقادات و پیشنهادات ارباب رجوع مغرضانه عمل نکنند، پنهان‌کاری نداشته باشند، وظایف و مسئولیت‌ها اداری مشخص باشد، گزارشات عملکرد خود را به صورت شفاف و جزئی و مطمئن بیان نمایند و مواردی از این قبیل را رعایت نمایند، میزان فساد اداری آنها در سطح پایینی قرار دارد.

بین سرمایه اجتماعی کارکنان و ادراک از فساد اداری رابطه معنادار، معکوس و با شدت متوسط وجود دارد. هرچه شهروندان به کارکنان اداری بیشتر اعتماد داشته باشند و میزان اعتماد کارکنان به یکدیگر را در سطح بالاتری ارزیابی کنند، مقبولیت کارکنان و کارایی آنها را در سطح بالایی بدانند و کارکنان را افرادی منظم قلمداد کنند، بر این باورند که فساد اداری در ادارات در سطح پایینی قرار دارد و بالعکس.

نتایج تحلیل چندگانه

به منظور تعیین سهم هریک از چهار متغیر مستقل پژوهش در تبیین و پیش‌بینی تغییرات متغیر ادراک از فساد اداری در شهر خرم‌آباد از رگرسیون به شیوه همزمان^۱ استفاده شده است. یافته‌های حاصل از تحلیل رگرسیون در جدول شماره (۴) نشان داده شده است.

جدول شماره ۴: یافته‌های حاصل از تحلیل رگرسیون

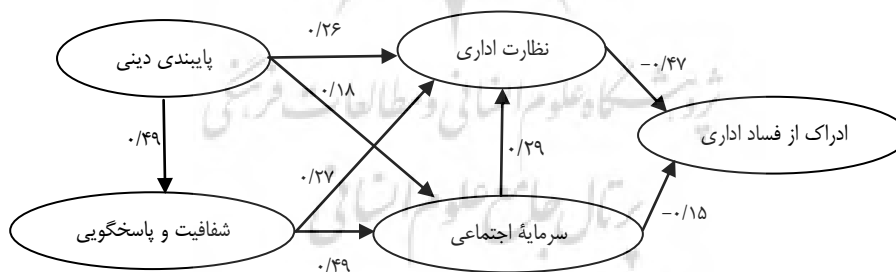
متغیرها	ضریب رگرسیونی استاندارد نشده (B)	ضریب رگرسیونی استاندارد شده (Beta)	معناداری
مقدار ثابت (Constant)	۱۱۶/۸	-	۰/۰۰۰
پایبندی دینی کارکنان	-۰/۲۵	-۰/۰۹	۰/۱۱
نظارت اداری	-۰/۷۶	-۰/۴۷	۰/۰۰۰

1. Enter method

ادامه جدول شماره ۴: یافته‌های حاصل از تحلیل رگرسیون

متغیرها	ضریب رگرسیونی استاندارد نشده (B)	ضریب رگرسیونی استاندارد شده (Beta)	معناداری
شفافیت و پاسخگویی	-۰/۰۹	-۰/۰۶	۰/۳۱
سرمایه اجتماعی کارکنان	-۰/۱۴	-۰/۱۵	۰/۰۱۶
ضریب همبستگی چندگانه (R)	۰/۶۷		
ضریب تعیین (R square)	۰/۴۵		
ضریب تعیین اصلاح شده (Adj. R square)	۰/۴۴		
مقدار F	۵۶		
معناداری	۰/۰۰۰		

یافته‌های حاصل از جدول شماره (۴) نشان می‌دهد که با توجه به مقدار F آزمون رگرسیون، که برابر با ۵۶ و سطح معناداری (Sig= ۰/۰۰۰) می‌باشد، باید گفت که آزمون رگرسیون معنادار است. مطابق با این آزمون از چهار متغیر مستقل وارد شده به آزمون تنها دو متغیر نظارت اداری و سرمایه اجتماعی کارکنان دارای قدرت پیش‌بینی معناداری برای متغیر ادراک از فساد اداری هستند. این دو متغیر و ابعاد آن در حدود ۴۴ درصد از واریانس ادراک از فساد اداری را پیش‌بینی می‌کنند. مدل تحلیل مسیر پژوهش همراه با ضرایب تأثیر هریک از متغیرهای مستقل بر ادراک از فساد اداری نیز به صورت شکل شماره (۲) می‌باشد.

شکل شماره ۲: مدل تحلیل مسیر

براساس مدل تحلیل مسیر، اثرات مستقیم، غیرمستقیم و اثر کل هریک از متغیرهای مستقل در جدول شماره (۵) ارائه شده است.

جدول شماره ۵: اثرات مستقیم، غیر مستقیم و اثر کل متغیرهای مستقل بر ادراک از فساد اداری

متغیر مستقل	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل
نظارت اداری	-۰/۴۷	۰	-۰/۴۷
سرمایه اجتماعی	-۰/۱۵	-۰/۱۴	-۰/۲۹
شفافیت و پاسخگویی	۰	-۰/۲۷	-۰/۲۷
پایبندی دینی	۰	-۰/۳	-۰/۳

با مقایسه ضرایب تأثیر به دست آمده در جدول شماره (۵) می توان گفت که بیشترین تأثیر بر متغیر ادراک از فساد اداری مربوط به متغیر نظارت اداری می باشد. درواقع اگر شهروندان احساس کنند که نظارت و کنترل های اداری در سازمان ها وجود دارد و نهادهای مسئول در این زمینه به وظایف خود به درستی عمل می کنند، ادراک آنها از فساد اداری کاهش می یابد. اهمیت این متغیر برای کنترل ادراک از فساد اداری به مراتب مهم تر از سایر عوامل می باشد و این امر منوط به رسیدگی به شکایات مردمی، جریمه کارکنان متخلف با شدت متفاوت و در سطوح مختلف، اطلاع رسانی به شهروندان درباره عملکرد نهادهای نظارتی و مواردی از این قبیل می باشد.

بحث و نتیجه گیری

نگرش به فساد بیانگر تفکر و احساس مردم در ارتباط با فساد است. این جنبه از فساد به این دلیل دارای اهمیت است که چنانچه ادراک افراد از فساد بالا باشد و تصور کنند که فساد در سازمان های اداری و سطح جامعه گسترش یافته است، نه تنها قبح فساد از بین می رود بلکه به تدریج به امری عادی و بخشی از زندگی روزمره و به یک هنجار در جامعه تبدیل می شود. این امر به خودی خود تولید و بازتولید فساد اداری را به همراه دارد چرخه ای که درک افراد از فساد آغازگر آن در زندگی اجتماعی است. در مقابل، هرچه افراد دیدگاه منفی به فساد اداری داشته باشند، احتمال بیشتری وجود دارد که در صورت قرار گرفتن در موقعیت و دسترسی به فرصت انجام فساد از انجام آن امتناع کنند. در دیدگاه نظری دورکیم، آنچه منجر به جریحه دار کردن وجدان جمعی شود جرم محسوب می شود. براساس این دیدگاه بین میزان رایج شدن هر عمل در جامعه و ناپسند بودن آن رابطه وجود دارد به طوری که هرچه میزان یک جرم در جامعه گسترش یابد، میزان قبح و ناپسندی آن کاهش می یابد، لذا احتمال ارتکاب آن گسترش پیدا می کند. در ارتباط با جامعه آماری مورد مطالعه باید گفت که ادراک شهروندان از ابعاد مختلف فساد اداری در جامعه، در حال گسترش است و این امر می تواند احتمال ارتکاب فساد اداری در صورت فراهم شدن موقعیت را برای شهروندان افزایش دهد. چنین وضعیتی نمی تواند دورنمای مناسبی از افزایش کارایی اداری را فراهم آورد. اگر از دیدگاه مروتون

به این مسئله نگاه شود، باید گفت که ساختارهایی در نظام اداری جامعه مورد مطالعه در حال شکل‌گیری و تقویت است که فشاری را بر افراد جامعه اعم از کارکنان و مراجعه‌کنندگان به نظام اداری وارد می‌کند که این افراد به‌جای هم‌نوایی، ناهم‌نوا شوند و متغیرهای الگویی موجود به تعبیر پارسونز به سمت خاص‌گرایی، آمیختگی، انتساب و عاطفی بودن حرکت می‌کند.

ادراک از فساد اداری شهروندان در جامعه به میزان زیادی مرتبط با نگاه آنها به کارکنان اداری جامعه است. به عبارت دیگر، هرچه شهروندان ویژگی‌های اجتماعی مثبت کارکنان اداری را بیشتر درک کنند میزان ادراک آنها از فساد اداری کاهش می‌یابد. فساد اداری ابعاد مختلفی دارد که براینده آنها ادراک شهروندان از فساد اداری را تشکیل می‌دهد. ابعاد مورد بررسی برای فساد اداری در این پژوهش شامل رشوه، اختلاس، خویشاوندگرایی، تخلف اداری و سوءاستفاده از موقعیت شغلی می‌باشد که تمامی این ابعاد از دیدگاه شهروندان در جامعه مورد مطالعه در سطح بالایی قرار دارد. اگرچه بعضی از ابعاد شدت بیشتری دارند، اما درمجموع همه آنها در وضعیت مناسبی قرار نداشتند. فارغ از ابعاد مورد بررسی برای سنجش فساد اداری در پژوهش‌های پیشین، مانند رفیع‌پور (۱۳۸۸)، باید گفت که از جهت بالا بودن ادراک شهروندان از فساد اداری نوعی هم‌گرایی بین این پژوهش با پژوهش‌های پیشین وجود دارد. ارتباط عواملی مانند سرمایه اجتماعی، پایبندی دینی، کارایی قوانین نظارتی و عوامل اجتماعی دیگر با ادراک از فساد اداری، که در پژوهش‌های داخلی و خارجی (دوست فرخانی، ۱۳۹۱؛ عثمان، شفیع و عبدالحمید، ۲۰۱۴؛ سی‌هومینگ، ۲۰۱۸؛ زاخاروف، ۲۰۱۹) نیز به آن اشاره شده، نشان می‌دهد که دیدگاه شهروندان از میزان فساد اداری در جامعه به متغیرهای اجتماعی وابسته است؛ لذا نباید فساد اداری را تنها معطوف به متغیرهای اقتصادی نمود. تقویت متغیرهایی مانند پایبندی دینی کارکنان، سرمایه اجتماعی آنها، ارتقای نظارت اداری و افزایش میزان شفافیت و پاسخگویی در ادارات می‌تواند ادراک شهروندان از میزان فساد اداری را کاهش دهد.

سرمایه اجتماعی در جوامعی با میزان بالای خاص‌گرایی به دلیل ویژگی خویشاوندگرایی و طایفه‌سالاری حاکم بر ساختار اجتماعی درواقع نوعی سرمایه اجتماعی درون‌گروهی تقویت‌شده می‌باشد. در نمایی دیگر باید گفت سرمایه اجتماعی هر طایفه به مانند جزیره‌ای در آمده است که ارتباط آن با جزایر دیگر محدود است و همین امر سبب می‌شود که هویت‌های افراد در هر نظام اداری مبتنی بر طایفه و عشیره آنها بازتولید و تقویت گردد. این امر موجب می‌شود که افراد بیرون از طایفه یا عشیره به‌عنوان «دیگری» تعریف شوند که اگرچه مراودات و تعاملات اجتماعی با آنها برقرار است، اما اعتماد به «دیگری» همانند افراد طایفه خودی نمی‌باشد و لذا در نظام اداری انتظار دارند که خویشاوندی و طایفه‌گرایی به‌عنوان تسهیل‌کننده فرایندهای اداری عمل نماید و این موضوع مرتبط با خاص‌گرایی مطرح شده توسط پارسونز

می‌باشد. بر همین اساس، بررسی مسئله ادراک از فساد اداری و کنترل این پدیده نیازمند توجه به تقویت سرمایه اجتماعی برون گروهی و ارتباط بین جزایر سرمایه اجتماعی مبتنی بر طایفه‌گرایی در این جوامع است. این پدیده می‌تواند با تعامل بیشتر طوایف در رأس طایفه از طریق بزرگان و ریش‌سفیدان به عنوان رهبران اجتماعی جامعه، که از اقتدار بالایی برخوردارند، و همچنین فرهنگ‌سازی از طریق رسانه‌های محلی، مانند صدا و سیما استانی، صورت گیرد. علاوه بر این براساس یافته‌های پژوهش مسئله نظارت اداری به میزان زیادی تبیین‌کننده ادراک شهروندان از فساد اداری می‌باشد. یکی از مناسب‌ترین و کاراترین نوع نظارت‌های اداری مربوط به نظارت توسط شهروندان است. گزارش‌های مردمی در زمینه تخلفات اداری و سوءاستفاده‌های شغلی هنگامی که از سوی دستگاه نظارت اداری مورد توجه لازم قرار نمی‌گیرد و همانند صندوق انتقادات و پیشنهادات در سازمان‌ها از سرنوشت آنها اطلاعی نیست و به اعتقاد شهروندان جنبه نمایشی و ظاهری دارد سبب می‌گردد که این ادراک در شهروندان تقویت گردد که شکایت از تخلفات سازمانی نه تنها به سرانجام نمی‌رسد، بلکه سبب تأخیر در امور اداری شخص شاکی می‌شود. بر همین اساس، باید گفت مسئله نظارت شهروندان و توجه به شکایات آنها در نظام اداری باید به صورت دقیق و تا حد امکان بدون ذکر نام شاکی مورد بررسی قرار گیرد و در کمترین زمان ممکن نسبت به نتیجه آن اطلاع‌رسانی شود. نامشخص بودن و طولانی شدن روند رسیدگی به شکایات اداری و فسادهای کشف شده موجب دلسردی شهروندان از نهادهای نظارت اداری می‌گردد و همین مسئله تقویت‌کننده ادراک از فساد اداری می‌شود.

منابع

- 0 آلبرشت، هانس بورگ (۱۳۸۸). فساد و کنترل فساد: نگاهی به پدیده فساد با رویکردی به اسناد بین‌المللی در زمینه پیشگیری و منع فساد. ترجمه مجید قورچی بیگی، فصلنامه اطلاع‌رسانی حقوقی، سال ششم، شماره هفدهم و هجدهم: ۲۰۲-۱۶۹.
- 0 ابراهیم‌آبادی، غلامرضا (۱۳۸۳). تحلیلی بر وضعیت فساد در ایران. فصلنامه مجلس و پژوهش، سال یازدهم، شماره چهل و ششم: ۱۹۱-۲۱۳.
- 0 بهرامی، ولی؛ نیازی، محسن؛ موسوی، سید محسن؛ سهراب‌زاده، مهران (۱۳۹۸). تحلیلی بر فرهنگ شهروندی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: استان لرستان). مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره سیزدهم، شماره اول: ۳۱-۵۹.
- 0 توسلی، غلامعباس؛ مرشدی، ابوالفضل (۱۳۸۵). بررسی سطح دین‌داری و گرایش دینی دانشجویان (مطالعه موردی دانشگاه صنعتی امیرکبیر). مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره هفتم، شماره چهارم: ۹۶-۱۱۸.

- 0 حسن‌دوست فرخانی، هادی (۱۳۹۱). بررسی نگرش نسبت به فساد اداری و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن با تأکید بر سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان سال تحصیلی ۹۱-۹۰. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- 0 حقیقتان، منصور؛ سیف‌زاده، علی (۱۳۹۴). مشخصه‌های اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی و ادراک از فساد جوانان در شهر تهران. فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، دوره ششم، شماره نوزدهم: ۵۳-۸۰.
- 0 دورکیم، امیل (۱۳۸۶). تقسیم کار اجتماعی. ترجمه: باقر پرهام. تهران: نشر مرکز.
- 0 رابینگتن، ارل؛ واینبرگ، مارتین (۱۳۹۳). رویکردهای نظری هفتگانه در بررسی مسائل اجتماعی. ترجمه: رحمت‌اله صدیق سروستانی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- 0 رضا دوست، کریم؛ حسین‌زاده، علی حسین؛ کهنسال، احسان (۱۳۹۳). جهت‌گیری‌های عام‌گرایانه و عوامل اجتماعی_فرهنگی مؤثر بر آن (مورد مطالعه جامعه شهری دهدشت). فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، دوره سوم، شماره دوم: ۲۹-۵۰.
- 0 رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۸). سرطان اجتماعی فساد. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- 0 فرهادی‌نژاد، محسن؛ لگزیان، محمد. (۱۳۹۰). پیمایش طولی در زمینه علل فساد اداری و روش‌های کنترل آن (۱۳۷۸-۱۳۸۸). فصلنامه چشم‌انداز مدیریت دولتی، دوره دوم، شماره هشتم: ۴۵-۶۰.
- 0 کرایب، یان (۱۳۹۳). نظریه اجتماعی مدرن از پارسونز تا هابرماس. ترجمه: عباس مخبر. تهران: انتشارات آگه.
- 0 محمدی، مهدی؛ رفیعی، حسن؛ موسوی، میر طاهر؛ حسین‌زاده، سمانه (۱۳۹۵). ادراک فساد و احساس عدالت اجتماعی. مسائل اجتماعی ایران (دانشگاه خوارزمی)، دوره ۷، شماره ۱: ۱۴۴-۱۲۵.
- 0 ممتاز، فریده (۱۳۸۱). انحرافات اجتماعی: نظریه‌ها و دیدگاه‌ها. تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار.
- 0 نجف‌پور، شعبان؛ آرای، وحید (۱۳۹۰). بررسی تأثیر فرهنگ و ساختار سازمانی بر فساد سازمانی. فصلنامه نظارت و بازرسی، سال پنجم، شماره هجدهم: ۱۰۳-۱۲۹.
- 0 Blackburn, K.; Puccio, G. F. F. (2010). Financial liberalization, bureaucratic corruption and economic development. *Journal of International Money and Finance*, V. 29, Is. 7: 1321-1339.
- 0 Cimpoeu, M. V.; Cimpoeu, V. (2015). Budgetary Transparency – An Improving Factor for Corruption Control and Economic Performance. *Procedia Economics and Finance*, V. 27: 579-586.
- 0 Melgar, N.; Rossi, M., Smith, T. (2008). The perception of corruption in a cross-country perspective: Why are some individuals more perceptive than others?. *Journal of Economia Aplicada*, V. 14, No. 2: 183-198.
- 0 Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American sociological review*, V. 3, No. 5: 672-682.
- 0 Nielsen, C.; Madsen, M. T. (2009). Discourses of transparency in the intellectual capital reporting debate: Moving from generic reporting models to management defined information. *Critical Perspectives on Accounting*, V. 22, No. 7: 847-854.

- 0 Othman, Z.; Shafie, R.; Abdul Hamid, F. Z. (2014). Corruption – Why do they do it?, *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, V. 164: 248-257.
- 0 Popova, Y.; Podolyakina, N. (2014). Pervasive impact of corruption on social system and economic growth. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, Vol. 110: 727-737.
- 0 Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, V. 6, No. 1: 65-78.
- 0 Sihombing, S. O. (2018). Youth perceptions toward corruption and integrity: Indonesian context. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, V. 39, No. 2: 299-304.
- 0 Ulman, S. R. (2014). The Impact of the National Competitiveness on the Perception of Corruption. *Procedia Economics and Finance*, V. 14: 1002-1009.
- 0 Zakharov, N. (2019). Does corruption hinder investment? Evidence from Russian regions. *European Journal of Political Economy*, V. 56: 39-61.

